

ÖREGAMERIKÁS IRODALOM – A NOSZTALGIA, RADIKALIZMUS ÉS A KOMIKUM HATÁRÁN

KÜRTI LÁSZLÓ

„Nagy kár, hogy a magyar irodalmi kutatás figyelmét elkerülte az amerikai magyar irodalom. Sok minden veszendőbe ment így. Törekedni kellene rá, hogy ne legyen ez az értékes termés a magyar jövő pótolhatatlan vesztesége”, írta Bán Oszkár figyelmeztetően 1976-ban, utalva arra, hogy húsz évvel korábban Bóka László hasonló felhívása „sajnos falra hányt borsó volt.”¹ Egy évtizeddel Bán rövid beszámolója után Várdy Huszár Ágnes már kritikusabban fogalmazott, amikor az amerikai magyar irodalmat a magyar irodalom „mostohagyerekének” nevezte.² Szomorú tényként kell megállapítanunk azt, hogy az elmúlt időszak sem ad okot az optimizmusra: az amerikai magyar költők és írók munkásságának első korszaka nem szerepel a magyar irodalmi köztudatban. A rendszerváltás utáni évek tényleg egy felületes érdeklődésről árulkodnak: sem Pomogáts Béla, sem pedig Czigány Lóránt nem ír az 1890–1930 közötti korszak alkotóiról, az előbbi az 1956-os politikai emigráció tevékenységét foglalja össze, Czigány tanulmányában pedig csak az 1919 után nyugatra távozott baloldali szerzők (Fejtő, Faludy, Kassák) és a moszkoviták (Balázs, Gellér, Illés), szerepelnek hangsúlyosan.³ Sajnos a korábbi kivándoroltak működésére, ahogyan műveik nagy részére is, csak néhány külföldi összefoglaló tanulmányban, illetve lexikonszerű hazai ismertetésekben található csekély információ.⁴ Közülük Pólya László, Szarvas Pál, és Szécskay György munkásságát a Várdy-házaspár érintette több cikkében; Abet Ádám, Kemény György, Olexo Endre, Rudnyánszky Gyula és Tarnócy Árpád pedig Bán Oszkár rövid tanulmányában lettek említve.⁵

Elemzésem célja, hogy bebizonyítsam: az első amerikai magyar költőgeneráció – általam öregamerikásoknak nevezett – tagjainak terjedelmes munkásságát nem lehet megkerülni, hiszen ők a századforduló egyik legnagyobb gazdasági-társadalmi folyamatának, a kivándorlásnak – másik a világháború volt – résztvevői, szemtanúi.⁶

¹ BÁN 1976, 711. Bóka László tanulmánya a *Filológiai Közönyben* jelent meg, BÓKA 1958.

² VÁRDY 1985, 212.

³ CZIGÁNY 2006, POMOGÁTS 2008.

⁴ BÉLÁDI–POMOGÁTS–RÓNAI 1982, KÖNNYŰ 1961, NAGY 2000, VÁRDY–VÁRDY 1985. Egy korai összefoglalás KOVÁCS, 1977.

⁵ BÁN 1973, 1976, VÁRDY 1999, VÁRDY 1985.

⁶ A következőket sorolom ide: ABET Ádám (1867–1949), BAJA Mihály (1887–1947), KEMÉNY György (1875–1952), KOVÁCSY Kálmán (1873–1941), NYERGES Szilárd (1886–1966), OLEXO Endre (1895–1955), PÓLYA László (1870–1950), RÁCZ-RÓNAY Károly (1886–1927), RICKERT Ernő (1887–1946), RUDNYÁNSZKY Gyula (1858–1913), SZABÓ László (1880–1961), SZARVAS Pál (1883–1938), SZEGEDY László (1887–1964), SZÉCSKAY György (1880–1958), TARNÓCY Árpád (1884–1957), VARGA József (1884–1941). A

Rájuk azért illik az öregamerikás jelző, mert ők még az Osztrák-Magyar Monarchiából vándoroltak ki, néhányan már a 19. század utolsó évtizedében (Abet még 1890-ben, Kemény 1896-ban, Pólya 1899-ben), a többiek pár évvel utánuk következtek.⁷ Ugyanakkor verseik, novelláik, színdarabjaik és prózájuk színes lenyomatai a kivándorlásnak és az újhazában való megtelepedésnek, így munkásságuk egy egyéni látásmóddal és érzellemmel telített kortörténeti dokumentumként reprezentál egy eltűnt, ma már csak könyvekből, leírásokból ismert világot. Az utánuk következő, két világháború közötti nemzedék – például Bán Oszkár, Könnyű László, Mészáros Zoltán – már más hangnemben és más érdeklődéssel kezelték az amerikai magyarságot érintő problémákat, különösen kapcsolatukat az óhazával, annak ellenére, hogy a honvágy továbbra is meghatározó toposz maradt műveikben. A 19. század végétől a tömeges kivándorlás jobbára az alsóbb társadalmi rétegeket érintette, az irodalmi érdeklődés, lapkiadás és újságírás elsősorban értelmiségi és tanult emberek kiváltsága volt. Viszont az elsők között találunk szegény sorsú munkás- és mesterembereket (Abet, Nyerges, Olexo, Varga), ám főleg inkább újságírókat, szerkesztőket (Rudnyánszky, Szarvas, Szegedy, Szécskay, Tarnócy), és protestáns lelkészeket (Baja, Kovácsy, Szabó), sőt még egy katolikus papot (Rickert) is. Különcökben és tragédiákban sem volt hiány: Mészáros Zoltán például élete felét nyomorékként, tolószékben élte le, Pólya Lászlóból pedig, aki nem tartozott egy egyesülethez vagy egyházhoz sem, és bár Magyarországon jogi diplomát szerzett, Amerikába érkezése után bolyongó mindenesté lett. Muzslay József kifejezésével Pólya volt a „peregrinuskok királya”, aki nem telepedett le sehol, sosem nősült meg, lényegében könyöradományokból tengette életét.⁸

Az első kiemelkedő költő a szegény sorsú nagyváradi születésű Abet Ádám (Spitz Samu, 1867–1949) volt, akit már 1890-ben Amerikában találunk, és akinek nevéhez kötődik az Amerikai Magyar Népszava beindítása és szerkesztése 1895-ben.⁹ Nagy hiányossága az emigráns irodalomtörténeti kutatásnak, hogy ennek a különleges alkotásokat és munkásságot felmutató szerzőnek a munkásságát még nem dolgozták fel.¹⁰ A rövid ismertetések csak a szocialista, saját szavaival inkább „szociál demokrata” eszmeiségét és Omar Khajjám fordítását emlegetik, pedig

prózaírók közül pedig említést érdemel például GERENDAY László (1881–1947), GONDOS Sándor (1877–1960), és SEBESTYÉN Endre (1885–1963).

⁷ Az öregamerikás kifejezés a kivándorlók első hullámának eltűnő kultúráját is szimbolizálta. Ennek a generációnak állított nosztalgikus emléket Kemény György *Őszülő Magyarok* című nosztalgikus versében, amit a clevelandi öregamerikás magyaroknak ajánlott: „Őszülő magyarok, készülő magyarok: / maradjon bennetek fiatal a Lélek / s lelketek sugara mutasson rá arra, / hogy itt valamikor magyarok is éltek. / Magyarok is éltek, magyarok is haltak / s még haldokolva is: Emberek maradtak”. KEMÉNY 1944, 178.

⁸ Muzslay Pólya első kötetének köszöntőjében írta ezt. L. PÓLYA 1917, np.

⁹ Abet életét és munkásságát röviden ismerteti BÓKA 1958, 489–495, KOVÁCS 1965, 331–334.

¹⁰ Ez annyira igaz, hogy az egyébként megbízható és úttörő emigráns irodalomtörténeti vállalkozások még csak nem is említik Abet munkásságát, lásd pl. KENDE 1927, KÖNNYŰ 1961.

Abet ennél jóval több volt. Nevéhez kötődik az első népies hangú és a munkásság nyomorát megörökítő verseskötet (*Magyar levelek Amerikából*, 1892), valamint az 1896-ban publikált első amerikai magyar népszínmű, a *Csoda Tükör*. Abet, aki egyébként csak az elemi iskola első három osztályát végezte el, mindkettőben megmutatja ösztönös tehetségét, főleg a lírikus műfajban rejtőző ironikus lehetőségek tárházát. Új hazájában meglepedve nem dicsőíti az országot, ahogyan teszik azt többen a 20. század első évtizedeiben, annak hibáit felismeri, a bevándorlók sajátos életét és lassú, de biztos asszimilációját kikacagja.¹¹ Mindez párosul elkötelezett baloldaliságával, a munkások tiszteletével, ahogyan vallja, hogy a munkáskérdés megoldása a „szervezett társas (co-operative) termelés.”¹² Az elkeseredettség és a kiszolgáltatottság szülte vers valójában nem jelentett egyoldalú Amerika-ellenességet nála, ahogyan a korai baloldaliak sem gondolták komolyan az amerikai kapitalizmust megdöntését, inkább csak annak valamilyen formájú javítását.¹³ Sőt még olyan szerző is, mint az Ady által nagyra becsült Rudnyánszky Gyula, sem hátrált meg az amerikai ellentétek és társadalmi feszültségek kritizálásától. Verseiben (pl. *Állam és egyén*, *Új apostolok*) nem riad vissza a rendszer, a tőkés elutasításától. A *Ti milliók* versét például a következőképpen fejezi be:

„Pompákban úsznak a bőség heréi,
A kor gyümölcse a szájukba lóg;
Ti csak kolduskenyéren fogtok élni,
Munkába görnyedt embermilliók!”¹⁴

Azonban Abet Ádám egész költői és prózai oeuvre-jében nem pillanatnyi felháborodás miatt nyúl és főleg nem felszínesen a munkásokhoz – a munkásság iránti elkötelezettsége és őszinte társadalmi érzékenysége alaphangként jelentkezik nála. Abet életének első felét szabóként, majd Arizonába költözése után biztosítási ügynökként élte le, megtakarított pénzén jelentette meg műveit, ahogyan arra a legtöbb öregamerikás szerzőt rákényszerítette a sors.¹⁵ Ám Abet nem adta fel, nem tagadta meg alacsonyrendű származását, a *Proletár-dalban* nyíltan hirdeti: „Boldogít a tudat, hogy

¹¹ Az asszimiláció folyamatáról lásd pl. FEJŐS 1993, 153–158, KÜRTI 2008, 526–529.

¹² ABET 1892, 90. Abet később ezt meg is valósította, amikor létrehozta a Co-Operative Publishing Company-t Bridgeportban. A vállalkozásban kitétel volt a szerzők részvétele műveik terjesztésében, eladásában.

¹³ Az első világháború idején még jobban fellángolt magyarellenesség egyensúlyozására 1917-ben alakult meg az Amerikai–Magyar Hűség-Liga (American Hungarian Loyalty League). Az értelmiségi szervezők biztatására több kolónia és gyár munkásai Wilson elnöknek írt levélben fejezték ki Amerika iránti tiszteletüket és szeretetüket, elítélve a német agressziót. A Pennsylvaniában élő magyarok levelét közölte egy pittsburghi újság, “Hungarians promise Wilson to be loyal”, *The Pittsburgh Press*, April 17, 1918, 7.

¹⁴ RUDNYÁNSZKY 1935, 71.

¹⁵ Ez volt a sorsa Nyerges Szilárdnak (1886–1966), aki a Kassa melletti Jászón született, és aki szabósegédként Mecenzéfen, Budapesten és Bécsen keresztül érkezett meg az USA-ba 1905-ben. Egy verseskötete jelent meg, de ezután irodalmi tevékenységet nem fejtett

proletár vagyok.” Hasonló hangnemben írt Nyerges Szilárd, akinek élete és munkássága szintén feldolgozatlan, *Munkás-tábor* című versében Rudnyánszky által a „bőség heréi”-nek nevezettek hernyókká lesznek:

„Élet utunk, mi más, mint a munka fája,
S lomb, gyümölcsét töméntelen hernyó rágja.
Lomb, gyümölcsök kik volnának a munkások,
Munkás tábor! E hernyókat kiirtsátok.”¹⁶

Abet identitását nem csak a radikális munkásöntudat határozta meg, zsidóságát sem tagadta, ahogyan a nála jóval fiatalabb Bán Oszkár is tette azt későbbi verseiben. A radikalizmus ilyen őszintesége amerikai–magyar körökben valójában tabu volt, a magyarosított nevek inkább elfedték a zsidó identitást, mint nem. Am ennek ellenére, vagy éppen ezért, Abet szociáldemokrata nézeteit zsidó baloldaliságával párosította. Nem volt ez egyedi jelenség, a kelet-európai zsidó bevándorlók Amerikában nyíltan és tömegesen vállalták liberális és baloldali nézeteiket. Ez Abet „neopatriotizmus”-ával párosult, mint azt egy versében írja: „Az enyém, az én szülőföldem – ez az egész, kerek világ”; egy másikban (*Intermarriage*) a népcsoportok egyesülését szorgalmazza, ami majdnem száz évvel megelőzte a posztmodern multikulturalizmust, „Vegyüljete, népek egyesüljete, keveredjete, olvadjate. Ez az állapot lesz a jövő dicsősége”.¹⁷ Ez a lelkesedése vegyült a nacionalizmus és magyar felsőbbrendűség kritikájával, ami egyáltalán nem volt elfogadott amerikai körökben, ahogyan Abet későbbi baloldali filozofikus prózája és költészete sem. A *Honfiakhoz* versében elutasítja a magyarság túlhangsúlyozását és vele a nacionalista ideológiát, s ez amerikai magyar költészetben jóformán ismeretlen volt:

„A nép tinektek csak bliktri, csak szín legyen...
Magyarok között nem szégyen az alázat...
A hazaszeretet és honfi érzelem...
Birtokotokban rozsdás lett és – gyalázat.”¹⁸

Mennyire más ez a hang, mint Kemény György lírája, amely ugyan nem mentes a kritikai éltől és az ipari munkások iránt érzett szolidaritástól, meg sem közelíti Abet harcok kiállítását.¹⁹ Hasonló talán csak Bán Oszkár verseiben található, aki a nyilas-terrortól szóló versét a következő két sorral zárja: „Beteg, silány nemzedék, Nyilas

ki, vállalkozóként élt az amerikai magyar Debrecenben, Clevelandban. Lásd NYERGES 1911.

¹⁶ NYERGES 1911, 280.

¹⁷ ABET 1920, 112.

¹⁸ ABET 1892, 74.

¹⁹ Kemény írja „Hazafiak” versében: „Hazafiak: /mindenfelé bőven vannak. / Míg egyesek élnek-halnak / a Hazáért s lelkük lángol: / a legtöbbben csak láng nélkül, / de jól élnek a Hazából.” KEMÉNY 1944, 60.

falka csőcselék!”²⁰ Viszont ez már egy új generáció és más korszak költészete, annyi azonban kétségtelen, hogy Bán Oszkár Abet Ádám méltó követőjeként lép be az amerikai magyar irodalomba. A trianoni szindrómában szenvedő amerikai (és magyarországi) körökben a nacionalizmust elutasító magatartásukért úgy Bán, mint Abet, marginalizáltak maradtak.

Abet, aki kiválóan megtanult angolul és hamar amerikai körökben is nevet szerzett magának, valószínűleg közönségigényt elégitett ki, amikor még a 19. század végén a népszínmű felé fordult a *Csoda Tükörrel*. A szabóból lett népszínműíró nem volt különleges fordulat, Csepreghy Ferenc – a *Sárga csikó* és a *Piros bugyelláris* óriási sikersorozatát megélt – népszínművek szerzője asztalos volt az 1860-as, 1870-es években, Tóth Ede – a *Falu rossza* szerzője – pedig kereskedősegédből lett népszínműíró. A darab, ahogyan Abet kifejti a kötet bevezetőjében, korántsem népszínmű par excellence, valójában a szocialista mozgalomra és a munkások összefogására hívja fel a figyelmet.²¹ Így a *Csoda Tükör*-t inkább népszínmű paródiaként, mintsem valódi Volksstück érdemes elkönyvelni, amelynek nyelvezete és munkásegységet hirdető mondandója még jobban érthetővé válik az iskolázatlan tömegek számára. A *Csoda Tükör* már a helyszín megválasztásában is eltér a magyarországi daraboktól, egy valódi ironikus munkásnépszínmű ez a javából, egy különleges emigráns zsánerekép sok nevetséges szkeccsel és dalbetéttel, ahogy illik egy vérbeli francia vaudeville, német Gesang- és Lokalposse és a bécsi Volksstück keverékéhez. A téma csak felszínesen hasonló Kohányi Tihamér Clevelandban 1891-ben bemutatott, és kivándorlók életével foglalkozó *Greenhornok* (Zöldfülűek) című darabjához, ám annál sokkal egyénibb és humorában is fajsúlyosabb.²²

A clevelandi Petőfi Társalgó Kör által előadott darabban Abet nem rejti véka alá a társadalmi kritikáját, a paraszti világból kiszakadt munkásszereplők nyíltan beszélnek a kor bajairól, ahogyan azt saját problémáikon keresztül érzékelik.²³ A szerző a kritikát több szereplőtípus szájába adja. A magyar kolónián játszódó laza történetben a munkások és családtagjaik mellett megjelennek az elmaradhatatlan bérlők, az óhaza különböző régióiból verbuvált, nagyrészt gyökértelen és a honvágytól szenvedő burdosok.²⁴ Az amerikai milióbe ültetett népszínmű amerikanizálódott kulcsfigurája – és itt Abet családi hátterének furcsa tükrét tartja az olvasó elé – a galíciai bevándorló gyalogboltos, a hunglish nyelven megismert peddler (ang. peddler). A karakterszerep természetesen nem volt ismeretlen az Osztrák–Magyar Monarchia

²⁰ BÁN 1977, 30.

²¹ Az 1910-es években Abet a bridgeporti *Evening Star-Herald*ban publikált cikkeket.

²² KENDE 1927 II, 127.

²³ KOVÁCS 1965, 332.

²⁴ A burdosház (boarding-house) családi vagy vállalati fenntartású munkásszállás volt a kelet- és délkelet-európai munkáskolóniákon a 19. század végétől a 20. század első évtizedeiig. A burdos (ang. boarder) bérlő, albérlő, aki havonta fizetett lakbért, és külön az étkezésért és a mosásért. A magyar burdosok életéről és az azt jellemző, kissé túldimenzionált, sztereotip folklórról lásd: VÁZSONYI 1987, VÁRDY 1999. A burdosházak egészségtelen világának egyik első szociológiai láttelepe, Margaret Byington 1910-es kutatása. BYINGTON 1974.

színpadain és irodalmában, a korabeli élclapok kigúnyolt alakjai közt a sztereotipikus görbelábú és nagyorrú zsidó házaló állandó figuraként neveltette a közönséget és olvasót.²⁵ A zsidó házaló saját maga énekel elesettségeről és kiszolgáltatottságáról egy „amerikás” énekében:

„Mikor jüthem Omerikhába,
Ozt mondták, haty szapat fatyok;
Fiok dapáltak melbe, hátba –
Oj, csontom mast is rapog.”²⁶

A komikumot a nyelvi fordulat és az antiszemita helyzet adja, mivel a kereskedőt még a gyerekek is megdobálják, ami érvényes volt úgy az óhazai, mint a 19. század végi amerikai viszonyokra.²⁷

Mint azt a peddler éneke is jelzi, a szociáldemokrata Abet Amerikája nem az aranybányák országa, a szerző nem írt dicsőítő énekeket az országról, ahogyan tette azt Kemény György és Rudnyánszky Gyula.²⁸ A *Csoda Tükör* egyik ironikus dalbetéjében az európai ember számára meghökkenítő dolgokat sorol fel a nagyvárosi dzsungelről:

„Amerika csoda népe, ha ha ha,
Oszlopot épít az égbe, ha ha ha;
Haj, sohsem lesz a világ vége, ha ha ha,
Ha ha ha, bumtázom, ha ha ha.”²⁹

Senki sem vitte ezt a világot színpadra ilyen komikummal és szereplőkkel, mint Abet, aki ebben a könnyed műfajban, annak ellenére, hogy a későbbi kivándorolt írók és költők is próbálkoztak színpadi jelenetekkel, úttörő zsánerszínpadot teremtett. Abet követői kevesen voltak és többségük autodidakta munkásként, mesteremberként kereste kenyerét (pl. Berák Pál, Labanics Miklós), és így nem vállalkozhattak a színdarabírás fortélyainak elsajátítására. A rövid bohózatok és egyfelvonásos népszínmű utánzatok azonban sokáig kedveltek maradtak a műkedvelő színházak repertoárjaiban.³⁰ A színdarab nem volt hálás műfaj, ritkán vállalkoztak írására az

²⁵ VÖRÖS 2003.

²⁶ ABET 1896, 12.

²⁷ A zsidó peddler alakja az amerikai német népszínművekben szintén megtalálható, l.: KÖEGEL 2009, 162, 225.

²⁸ Itt például Kemény több olyan versére gondolok, mint például *Hozsánna Amerikának* („Seholse boldogabbak a népek, / mint kik ide reménykedve léptek”) vagy *George Washington, Amerikához, Abraham Lincoln és a Senator Borah*. Ez utóbbi verse William Borah-ot, a progresszív amerikai republikánus szenátort dicsőíti, akinek neve a Versaille-i békeszerződések ellenzőjeként (is) fennmaradt.

²⁹ ABET 1896, 32.

³⁰ Kende Géza művében több hasonló bemutatót említ, külön kiemelve a mészáros-író Berák Pál (1869–1946) darabjait (*A bíró lánya, Tévesztett utakon, Bosszú*), amelyet a Chicagói

első generáció tagjai, hacsak valamilyen felkérésre nem.³¹ A korszakból csak egy-két egyfelvonásos bohózat, szkeccs maradt fenn, amelyet főleg amatőr önképzőkörök adtak elő speciális, ünnepi alkalmakkor.³²

Ezért is fontos az öregamerikás Tarnócy Árpád, akit a korabeli magyar kultúrpolitika is kiemelkedő szerzőnek tartott, mivel nemcsak verseivel, de novelláival és egy népszínművével is képes volt Amerika magyar irodalmáért küzdeni évtizedeken keresztül. Az *Éneklő hajnalok* címmel 1932-ben megjelent verseskötet szerzője 1911-ben vándorolt ki Amerikába, ahol kiváló lapszerkesztőként és újságíróként tevékenykedett. 1936-os három felvonásos színdarabja, *A nagy örökség* valójában nem remekmű, még a népszínmű műfajában sem, és egyáltalán nem mérhető a két világháború emigránsainak (Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc) sikeres darabjaihoz.³³ A három időkeretben játszódó történetet Tarnócy valószínűleg a Verhovay Segély Egylet felkérésére írta, megörökítve a magyar bányászok szerepét annak létrehozásában.³⁴ A főszereplő a három-generációs Bardócz család, valamint a kolónia jelleg-

Magyar Önképző és Dalkör az 1900-as évek elején előadott. KENDE 1927 II, 288–289. Kár, hogy ezek közül az amerikai darabok közül nem maradt fenn jóformán egy sem hazai gyűjteményekben.

³¹ Kemény György is írt operettet és egy amerikai magyar témával foglalkozó népszínművet: *Táncos Klári*, amelyhez az ünnepelt Serly Lajos írt zenét. Sajnos ezt eddig még nem tudtam sehol sem megszerezni. Említésre méltó még Szabó László *Irredenták* című nacionalista verses drámája két felvonásban. SZABÓ 1923. A színdarab nemcsak irrealitása – az elszakított Felvidéket lelkes magyarok visszafoglalják –, hanem rímekkel és alliterációkkal elnehezített verses szövege miatt sem ültethető színpadra. Több mint valószínű, hogy nacionalista szólamai és nem irodalmi értéke miatt jelentették meg Budapesten a drámát.

³² Egy ilyen egyfelvonásos jelenet található a Magyar Bányásznaptár 1925-ös számában, a *Bányászgyerek álma* címmel. A hazavágyódásról szóló és a szerző neve nélkül publikált jelenetet valószínűleg a Magyar Bányásznaptár valamelyik munkatársa (Fülöp Ilona, Fáy Fisher Andor) írta. Hasonló, négy jelenetből és dalbetétekből álló darabot írt Pólya László a clevelandi Első Magyar Református Egyház 25 éves jubileumára *Huszonöt Év* címmel 1916-ban. Lásd: PÓLYA 1924, 115–166.

³³ TARNÓCY 1936, 93–119. A számokhoz Füzy István (Stephan Fuzy, 1886–1952) komponálta a zenét. Füzyről nem tud a magyar zene- és irodalomtörténet, Nagy Csaba emigráns irodalmi lexikonában sem találni róla információt. Az eperjesi születésű Füzy 1912-ben vándorolt ki Amerikába, és hamar a clevelandi magyar kulturális élet ünnepelt tagja lett. Karmester, orgonista, dalárdavezető, színész és komponista volt, sőt verseket is írt. Sok amerikai magyar öregamerikás költő (pl. Tarnócy) versét zenésítette meg, néhányat angolul publikáltak is. Több operettje (pl. *Three men and a girl*) és angol dala ismert. Füzy Miamiában, Floridában halt meg.

³⁴ A Verhovay Segély Egylet 1886-ban Pennsylvania államban, Hezletonban alakult meg magyar bányászok közreműködésével. Az 1950-es évektől sorozatosan egyesült más egyletekkel és betegsegélyző szervezetekkel; a legfontosabb volt az 1955-ös Rákóczi Segélyegylet, majd 1979-ben a Bridgeporti Szövetséggel való egyesülés. 1972-ben vette fel a

zetes figurái: magyarok, szlovákok, amerikaiak, bányászok, burdosok, egy árvagyerek és egy amerikai foglalkozás, a pénzküldő ügynök. Ahogyan az elvárt egy népszínműben, az énekes-táncos betétek uralják a darabot, azonban az ismert népdalok és nóták helyett Tarnócy megfelelő darabokat komponált, ezzel is hangsúlyozva színdarabja unikumát. A dalbetétek három külön tematikai csoportba sorolhatók, amelyek külön hangulatot, érzelmi töltetet reprezentálnak: a népiesség (*Sárgarigó száll a fára*), az amerikai magyar munkásmozgalom (*Verhovay himnusz*) és az újhazában született amerikai népdalok. A *Sárgarigó száll a fára* már-már a magyar népdal jó minőségű utánpótlása lehetne (legközelebbi honi változata a *Sárga rigó fölszállott a fára*, *Búsul szegény, mer' elhagyta a párja*):

„Sárgarigó száll a fára,
Azon is egy száraz ágra,
Nem is sárgarigó már a’,
De a szívem árvasága.”³⁵

Ám Tarnócy nem követte a népdalszövegek jellegzetességeit, az egyszerűséget, és a frappáns tömörséget felcserélte a költő kispolgári társadalmi státuszából fakadó – és a magyar nóták világában jól ismert – népiesség nyelvezetével:

„Sárgarigó száll a fára,
Se bakancsa, se csizmája,
Ha vóna egy pár csizmája,
Nem is szállna száraz ágra,
Hanem ű is így bokázna.”³⁶

A második témát a segélyegylet himnusza adja, amit talán már maga a Verhovay Egylet utódintézménye, a The William Penn Association sem ismer, és híven tükrözi az akkori barátság-testvériség, az összefogás gondolatát. A dalszöveg távol áll minden, a 20. század elején divatos munkásmozgalmi dal radikalizmusától és kapitalizmus-ellenességtől, ez nem is illett volna az asszimiláció egyik védőbástyához, a Verhovay Segély Egylet működéséhez:

„Óh, szép a harc az életért,
Ma minden testvér egyetért.
Egymásért élni, halni szent.
A testvérelet mind mienk,
A testvérelet mind mienk.

William Penn Association nevet. A segélyegylet jubileuma még Pólya Lászlót is megihlette, *Aranylakodalom* című hosszú versét erre az évfordulóra írta. Lásd: PÓLYA 1937, 16–18. Pólya munkásságáról Várdy Huszár Ágnes kis tanulmánya figyelemre méltó, VÁRDY 1985, 212–218.

³⁵ TARNÓCY 1936, 94.

³⁶ TARNÓCY 1936, 94.

Itt forró szívvel vár a dal,
Te nagyvilágba vert magyar.
Keblünkre várni, zárni szent.
A testvérelet mind mienk.³⁷

A harmadik tematikát (amerikás népdal) Tarnócy jól ismerte, és bár a formai követelményeit nem használta, az amerikai magyar élet, a nehéz munka és az óhazai iránti honvágy és – ami különösen jellemző volt az öregamerikás mentalitásra – az idegen földben való eltemetés (lényegében a halálfélelem) témáit szerette felhasználni.³⁸ A *Nagy Örökségben* Tarnócy nem engedett csupán ennek a csábításnak, és ahelyett, hogy mindenki által ismert amerikai dalokat használt volna fel, saját szerzeményeivel rukkolt elő. Az első csasztuska ízű ének, bár ekkor ezt a kifejezést még hírből sem ismerték, az amerikai bányász árvájának szájából hangzik el, és a szalonnafogyasztást figurázza ki:

„Jótágas a dinner bucket
Belefér, belefér
Egykét karéj jókenyér,
Jókenyér, jókenyér.
Óh, istenem, de jó az is,
De a magyar aszongya,
Hogy legjobb a szalonna.
Szalonnához bugylibicska.
Egy porció borovicska,
Arra meg a »szedte-vette,
Adta fikom teremtette.«³⁹

Ami különösen érdekessé teszi a dalt, az az angolszász kontextusban ismert sztereotípiák: amerikai berkekben a szalonna lényegében a hunky-gyűlölet, az amerikai munkások által lenézett kelet-európai bevándorló iránt érzett megvetés szimbólumaként élő toposz volt (az olaszokat a fokhagymaszaguk miatt gúnyolták).⁴⁰ Egy Wilkes-Barre-n (Pennsylvania) gyűjtött amerikai bányászdal a magyarok és a szlávok, valamint az angolszász bányászok közti ellenszenvet illusztrálja. A *Magyar keresztelőben* (*A Hungarian christening*) a magyar bevándorló munkások egy angol bányászt kérnek fel keresztapának, aki a templomi szertartás után az ünnepi ebédet megvetően visszautasítja. Az ének magyarellenessége nyilvánvaló:

³⁷ TARNÓCY 1936, 102.

³⁸ A halálfélelem sajátos toposza a szülőföldtől való távoli halál és az idegen földben való elhantolás. KÜRTI 2007a,b, 2012.

³⁹ TARNÓCY 1936, 97.

⁴⁰ A téma lírikus feldolgozása Rudnyánszky Gyula *Egy szál virág* c. verse. RUDNYÁNSZKY 1935, 62–64.

“When we got to the house, sure I gazed on the dinner.
 My women then she sez “We’ll ate none o’ their rot.”
 There were lumps of baloney with fat pork and cabbage
 And dried up store cakes with raisins on top.
 They asked me to ate, I refused them politely.
 Oh, my, when I did, sure I thought they’d go wild,
 If I hadn’t run, they would kill me completely.”

Majd ez után így folytatódik az ének:

“The Hungarians and Slavish ate cornbeef and cabbage
 And poured whiskey in them till I thought they’d go wild;
 I sat on me sate and ‘fraid for the spake,
 The day that I stood for the Hungarian child.”

„(Amikor a házhoz értünk, csodálkozva néztem az étkeket,
 Mondta is asszonyom: mi nem eszünk ilyen förtelmet.
 Diribdarab ocsmányság, disznózsírral, káposztával,
 Száraz bolti sütemény, megszórvva mazsolával.
 Kínálgattak, de udvariasan visszautasítottam.
 Oh, jaj, mikor ezt tettem, megvadulnak azt gondoltam,
 Ha nem szaladok el, talán megöltek volna...
 Magyarok és szlávok marhahúst káposztával esznek,
 Locsolgatják viszkivel, ettől majd megvesznek;
 Ültem a helyemen, még csak mukkanni sem mertem,
 Azon a napon, mikor a magyar gyereket megkereszteltem.”⁴¹

Ilyen hangnem nem található az amerikai magyar népdalokban, amelyek mintájára Tarnócy dalbetéteit írta. A szerző a magyar munkások kiszolgáltatottságát, elhagyatottságát írja le anélkül, hogy a népdalok egyszerűségét és tömörségét megőrizné:

„Pencelvániába, Fekete a bánya.
 Pencelvániába
 Még a galambnak is fekete a szárnya.
 Nincs is más fehér itt Pencelvániába,
 Csak a babám válla,
 Csak a babám álma.”⁴²

Az amerikai népdalok egyik központi témája a honvágy, az óhazai élet dicsőítése, az otthon maradt családtagok és rokonok emlegetése, ami nem hiányzik legtöbb

⁴¹ KORSON 1964, 133–134.

⁴² TARNÓCY 1936, 107.

öregamerikás költő és író munkájából, így Tarnócyéból sem. Tarnócy amerikai nő-táiban, ahogyan költeményeiben, az óhaza utáni sóvárgás és fájdalom, főleg a muskátlis parasztház és a mitikus, talán sohasem létező közösségcentrikus falu – a költő a nyolcszáz lelkes Ipolytarnócon (ma Ipelsky Trnovec) született – állandósult elemként jelentkezik.⁴³ A darabban a szerző illeszkedik a népszínmű követelményeihez: a szöveg nem éri el a költészet szintjét, a szimbolizmus, a szóképek és rímek a könnyed és mindenki számára érthető határon belül maradnak. A legfontosabb valójában az amerikai magyarság általános érzelmi hangulatának leírása, a honvágy, az árvaság az idegenben fenntartott búslakodó kivándorlók lelkiségének ábrázolása.⁴⁴ Mindezek jellemzik Tarnócy líráját, ahogy azt korábban Reményi József is megállapította, amikor így írt a költőről: „Nincs magyar ember Amerikában, aki olyan szépen tudna sírni, mint Tarnócy. S nincs, akiben a magyar vérmérséklet palóc színe annyira újjongó fájdalommal tudna felsikoltani, mint Tarnócy egyik másik versében.”⁴⁵ Pedig Pólya László is hasonlóképpen versel, ámbár ő inkább sirat, mint sír – „A magyarnak az a hivatása, Hogy baját, könnyét csak maga lássa”, írja *Ajánlás* című versében.⁴⁶ Tarnócy költészete az árvaság költészete, ahogyan Kemény György a bujdosásé, nem csak az idegen hazában élő magyarokat énekl meg, az elhagyott és kiháló-félben maradt óhazai falu siratásában teljesül ki költői hitvallása. A darab egyik énekében:

„Hogy is mondta, hogy is mondta?
 Árva síron árva virág: boldog álom.
 Szegény, szegény, árvamagyar
 A sírodra ráteszem az én virágom.
 Jöjjön a kis falu hozzád
 Ezer könnyes csillagszemmel.
 Úgy nézzen rád a mennyország
 Gyönyörű kis Magyarország
 Ebben a nagy idegenben.”⁴⁷

Az idegenség érzületét csak fokozza az interetnikus lét, amelynek hangsúlyozását a különböző etnikumú szereplőkre hárítja. A burdosasszony (Podlupkáné) alakját, ma-

⁴³ Pólya László hasonlóan használja a muskátli szimbolizmust egy magyar bányásztelepről írt versében: „Amott egy kis ház. Apró ablakában / Muskátli, szegfű – hú magyar virágok; / Kik nem hagyják el itt sem ezt a népet.” PÓLYA 1917, 6. A muskátli (*Pelargonium*) nem-hogy nem magyar, de még csak nem is európai virág, hazája Dél-Afrika és Nyugat-Európából csak a 18. század végén érkezett meg Magyarországra.

⁴⁴ Tarnócy munkásságának jó része elveszett, ezernyi verse és kézírata az enyészeté lett. Bán Oszkár írta: „Tarnócy relikviái, éppenúgy, mint a legtöbb amerikai magyar költő írásai, eltűntek, elpusztultak, örökre elvesztek.” Lásd BÁN 1976, 704.

⁴⁵ REMÉNYI 1929.

⁴⁶ PÓLYA 1917, np.

⁴⁷ TARNÓCY 1936, 101.

karóni, tört magyar beszédét, valamint házsártos természetét a darab gúnyos-komikus hangulatának fokozása érdekében kinagyítja. A karakterszerep, ahogyan Abetnél a zsidó házaló, monarchiabeli toposz: a tót bumfordisága, erkölcstelensége a kinevetést szolgálta a 19. század népszínműveiben. Tarnócy Podlupkánéja a 19. századi élclapok állandósult figurája, Papanek Dani mintájára készült. Papanek egy érdekes transzformáción keresztül került a magyar köztudatba, annak ellenére, hogy eredete a bécsi Bruno Zappert 1880-as öt felvonásos énekes-burleszk népszínműve, *Ein Böhm in Amerika*.⁴⁸ A darab egy Hamburg–Kalifornia road-show: hajóutazással kezdődik egy indiánok lakta szigeten, és new york-i rendőrőrsön folytatódik, hogy aztán egy kaliforniai farmon fejeződjön be. Zappert darabja a *Tót legény Amerikában vagy utazás Chicagóba* címmel futott, és főszereplője a nevetséges, élclapokból (Borszem Jankó, Mátyás Deák) átvett szlovák–tót Papanek Dani lett. A jócskán átalakított Zappert-ötlet, a későbbi körülményeknek megfelelően, amerikai magyar vándorszíntársulatoknál is megjelent. Endrey Jenő (1891–1967) 1923-ban szerződés nélküli színészekből alakított társulatot az USA-ban, amire így emlékezett vissza: „Három nap alatt összeállítottam a darabot, megrajzoltam egy mulatságos tót figurát, amelyről nagy képes plakátot csináltattam. Papanek Dani kalandjai Amerikában. Az amerikai magyarság tömegesen a magyar falu kivándoroltja és éreztem – hogy mint Göre Gábor – Papanek Dani tót figurája is vonzerővel bírna egy színdarab keretében.”⁴⁹

Tarnócy darabjában Papanek helyett a burdosasszony Podlupkáné testesíti meg a komikus tót bevándorlót, aki nem csak a férfinépet, az alkoholt sem veti meg. Nem csak beszédében, éneklésében is gúnyos ez a szerep, aki maga is gúnyolódik egy mankós rokkant bányászon:

„Drim-drum, akárhogy is nézlek,
Drim-dum, Samu bácsi részeg.
Drim-drum, drimi-drumi-drága,
Táncra áll a Samu bácsi
Mind a három lába.”⁵⁰

Az amerikai lét idegenségét maguk az amerikai szereplők megjelenése is hangsúlyozza. A Vöröskereszt képviselője, az amerikai Miss McDermott Podlupkánéhoz hasonlóan töri a magyart, bár azt nem tudjuk meg, hogyan is tanult meg magyarul, Tarnócy sejteti, hogy magyar tudása talán családi háttéréből fakad. Egy amerikai árva (Mary Jean Norton) is szerepel a darabban, aki magyarok közt nevelkedve szintén töri a nyelvet, ám ennek ellenére kiválóan énekel magyarul. Később, az utolsó részben ő lesz a főszereplő család fiának felesége, ami jól mutatja a Tarnócy jövődölte második generáció asszimilációjának természetességét. Tarnócy színdarabjában nincs helye sem a társadalmi kritikának, sem pedig az Amerika-ellenességnek, a magyarok énekelnek, viccelődnek, és csak az érdekli őket, hogy – természetesen

⁴⁸ ZAPPERT 1880.

⁴⁹ Idézve Sárossy Szüle Mihály színháztörténeti munkájában, SÁROSSY SZÜLE 1982, 171.

⁵⁰ TARNÓCY 1936, 106.

az egyéni boldoguláson túl – a Verhovay Segély Egylet létrejöjjön, és jól szolgálja a munkásokat. A darab utolsó jelenete az ifjú pár egybekelése, és ezzel az ünnepi hangulattal fejezi ki a szerző a jövőbe vetett pozitív hitét. Az amerikaivá válás úgy Abet, mint Tarnócy népszínművének látens mondandója a szükséges kétnyelvűség, és ezt az amerikai vagy amerikanizálódó szereplők hivatottak erősíteni.

Az öregamerikás magyar költők nem csak verseket, nótaszövegeket is írtak, ahogyan az már Abet Ádám működésében is látható. 1919-ben jelent meg Bridgeportban a *Napkelettől-naplementig* kiadvány, s ebben Abet húsz verséhez Kedves Imre (James Kedves) komponált zenét.⁵¹ Abet nyomdokain haladva, Akronban Tarnócy Árpád sem volt ismeretlen ebben a műfajban. Az 1931-ben Bridgeportban kiadott és 12 magyar nótát tartalmazó *Kedves Album* egy ilyen közös munka eredménye: a verseket Tarnócy és kevésbé ismert szerzők írták, a zeneszerző természetesen Kedves Imre (James Kedves) volt, a hangszerelés pedig Gyurcsák Árpád munkája.⁵² A vállalkozás sikeres lehetett, mert 1933-ban egy újabb, ezúttal angol nyelvű kompozícióval jelentek meg (*Forget your troubles, dream of tomorrow*), a szöveg azonban már az ismeretlen Kalman Birtha szerzeménye volt. Mindkét album Kedves saját kiadásaként került forgalomba.⁵³

Tarnócy nótái amerikai magyar lapok hasábjain jelentek meg, nem annyira versesköteteiben, amelyek Könnnyű László szerint „eladhatatlanul heverték a buffaloi magyar kultúrkör letétjében, míg a háború alatt fillérekért adták el papírzúzonak”.⁵⁴ Egy ilyen *Palóc dalnak* titulált verse éppen a kis magyar bányászvároskában kiadott *Magyar Bányászlap* hasábjain látott napvilágot *Himlervillei estharangszó* címmel:

„Tennap mező, hónap bánya,
az a legény, aki állja.
vaj – akinek vígan zendül,
tennap, hónap a nótája.

Eccer élet, másszor álom,
mán én valahogy csak állom,
ha a szívem fáj is néha,
nem érzik meg a nótámon.”⁵⁵

⁵¹ A dalszövegek megjelentek Abet korábbi kötetében, l.: ABET 1920.

⁵² *Kedves Album: 12 magyar nóta, Írta Tarnócy Árpád, Kedves Imre, Balkányi Antal és Krausz Bertalan. Zenéjét szerző Kedves Imre.* Kedves Imre – Gyurcsák Árpád, Bridgeport, 1931.

⁵³ Catalogue of Copyright Entries, Part 3. Musical composition, No. 4., 1933. Washington DC.: Government Printing Office, 1934, 323.

⁵⁴ KÖNNYŰ 1961, 43. Tarnócy legtöbb verse elszórtan, különböző újságokban, naptárakban, évkönyvekben jelent meg. Egyetlen verseskötete az 1930-ban megjelent *Éneklő Hajnalok* volt.

⁵⁵ *Magyar Bányászlap*, 1923. augusztus 9., 11, 32, 8.

Azonban senki sem emelkedett olyan magas fokra ebben a népies műfajban, mint a tehetséges és kitűnő Rudnyánszky Gyula. Rudnyánszky rövid amerikai tartózkodása alatt (1905-től 1912-ig) a kivándoroltak lelki bajait, a családnélküliséget, az otthon utáni sóvárgást egyéni nyelvezettel, sajátos szimbolizmussal tudta megfogalmazni.⁵⁶ Tudását a népköltészetéről nem lehet kétségbe vonni: egy terjedelmes népdalkötetet szerkesztett még Budapesten, amelyet népszerűsége miatt hamarosan bővített kiadás követett (*Ezeregy: legnépszerűbb, legszebb magyar népdal*, 1888, 1900). A népies hangvétel Kemény és Szécskay verseire is ráillik – a *South Bend-i köszörűsök* még Bán Oszkár szerint is „úgy hangzik, mint egy népdal”.⁵⁷ Rudnyánszky nem is tagadta azt, hogy a népdalok mintájára írta verseit, és a népköltészetből vette köszöntőinek formáját, hangnemét. Rádöbbenve a szegény munkásréteg kizsákmányolt, lehetetlen helyzetére, a kapitalista ipar jellemére, főmotívumként verseiben hasznosította mindezt. Éppen ezért a legkritikusabb és keményebb amerikai verseket Abet után Rudnyánszkytól ismerjük, ugyanakkor ő találta meg azt a realistább népi hangot is, amely alapjaiban befolyásolta és egyben hasznosította is az amerikai magyar folklórt.⁵⁸ Gyűjteményében számos kis verse például éppen a legsajátosabb amerikai tematikáról, a burdoséletről szól:

„Nem vagyok én burdon senkinél, Nem is élek holmi jenkinél,
Bárha szénpor ropog alattam, Szabad magyar legény maradtam.”⁵⁹

Hasonló egy másik: „Régen nézem, Valamelyik majnás plézen, Melyik ház lesz jó, Csinos és olcsó, Turbékoló párnak való.”⁶⁰ A szövegeket ő maga faragta, de nem kizárt az sem, hogy hasonlókat hallott másoktól is, ám a népköltészeti indíttatás nyilvánvaló. Rudnyánszky köszöntőket és beszédeket írt, ahogyan tette azt Tarnócy és Kemény is; ezekben megjelennek a szalonosok, az öregamerikások, gyári munkások, bányászok (*Majnásra*), egyik pedig a *Burdostárs* nevet kapta.⁶¹ Könyve leghumorosabb része az amerikai vőfélyversek és a rikkantások, ahogyan olvasható *A násznéphez esküvő előtt* címűben:

„Tisztelt sokadalom, kedves nászvendégek,
Ím mostan elétek kérő szóval lépek,
Nem vagyok én szurtos, kényszeredett burdos,
Aki mindig muffol, rosszhelyeken bujdos,
Első vőfély vagyok, nincsenek itt vakok,
Hát kiki láthatja: rajtam minden ragyog.

⁵⁶ RUDNYÁNSZKY 1907.

⁵⁷ BÁN 1976, 703.

⁵⁸ A nyomtatásban megjelent amerikai magyar populáris – vagy népköltészeti gyűjteményt Nagy Dezsőnek köszönhetjük. Lásd NAGY 1978, 1979.

⁵⁹ RUDNYÁNSZKY 1907, 141.

⁶⁰ RUDNYÁNSZKY 1907, 141.

⁶¹ RUDNYÁNSZKY 1907, 205.

De mit kerülgetem, mint macska a kását?
Kérjük ki e házra Istennek áldását!
Esküvőre indul innen egy leányzó,
Kinek boldogságtól két szeme sugárzó!
Ez útjának nyomán bő áldás fakadjon,
Hogy-amíg él, mindig ily boldog maradjon!”⁶²

Ennél is egyedibbek a bevándorlók kulturális másságát mutató rikkantások, táncszók:

„Már az pajtás valóban kár:
Vőlegény vagy és nem bankár.

South Bend messze van New Yorktul.
Addig szaladsz e jó bortul.

Bor, pálinka, ser,
Aki iszik, nyer.

Dinom-dánom lakodalom,
Ha nem iszol:
Rágódj holtig csuing-gamon!

Amerika jó tágas,
Mégsincs benne kútágas.

San-Francisco messze van,
Iszik, kinek esze van.

Az Egyesült Államokban
Nem mulat ma senki jobban.

Talán kis babát visznek
A fiatal miszisznek?
Gyöngyömadta misziszke,
Az urának mit visz be?

Néger, kendi, arany fog,
Rajtam a bor ki nem fog.”⁶³

⁶² RUDNYÁNSZKY 1907, 290.

⁶³ RUDNYÁNSZKY 1907, 309–310.

Abet Ádám, Tarnócy Árpád és Rudnyánszky Gyula amerikai munkássága nem közismert a mai magyar irodalomtörténetben. Nevük, ahogyan a többieké (Kemény, Nyerges, Pólya, Szabó stb.), főleg amerikai magyar kutatóknál bukkan fel, ott is inkább kortörténeti kuriózumként, mintsem a magyar irodalom elhagyhatatlan művelőiként. Ez a marginalitás egyfelől érthető – az idő sok mindent feledtet, az elődök munkáit főleg szelektálva és kivételes esetekben forgatják az utódok. Ugyanakkor nem tagadható az, hogy az amerikai kivándorlás első generációs költői és írói maradványt alkottak: hozzájárultak a magyar irodalom terjesztéséhez, megőrzéséhez, továbbfejlesztve érdekes és színes változatokkal gazdagították. Ezen túl nekik köszönhető a kitértorgott „másfél millió emberünk”-ről a verses és prózai pillanatfelvételek készítése, amelyek nélkül lehetetlen lenne egy sokkal árnyaltabb kép megalkotása az amerikai magyarságról. Az öregamerikás költők munkáinak fontos, ám nem mind egyikőjük által hűen követett jellegzetessége a népies hangvétel, a népdalok és népköltészet utánzása, amiben nem alkottak mást, mint amit a 19. század (népszínművek, magyar nóták) kitermelt magából. Ennek ellenére egyesek követték a 19–20. század fordulóján divatos radikális liberális és szociáldemokrata ideológiát, mások munkásságában inkább a nemzeti és vallásos elkötelezettség vált uralkodóvá. Műveik alapos tanulmányozásával megtalálható az az egyéni és különleges elbeszélőstílus és lírikusság, amely önmagában is figyelmet érdemel. Az öregamerikás nemzedékre való emlékezés Rudnyánszky Gyula versének mondandóját erősíti: „Kinek nevét beszötte már a pók, / Feltámasztják a késő kutatók”.⁶⁴

BIBLIOGRÁFIA

ABET 1891

ABET Ádám: *Csoda Tükör. Népszínmű 4 felvonásban*. A szerző, New York, 1891.

ABET 1892

ABET Ádám: *Magyar levelek Amerikából*. A szerző, New York, 1892.

ABET 1920

ABET Ádám: *Social conscience, or homocracy versus monarchy, in story, verse and essay*. Co-Operative Publishing, Bridgeport, 1920.

BÁN 1973

BÁN Oszkár: Az amerikai magyar irodalom kezdetei, népdalok. *Ötágú Síp*, 3. 1973. 213–221.

BÁN 1976

BÁN Oszkár: Az amerikai magyar költészetéről. *Irodalomtörténet*, 58. évf. 1976. 3. szám, 697–711.

⁶⁴ RUDNYÁNSZKY 1935, 40. Rudnyánszky posztumusz kötetét – *Húrpengetés* – a karmester és zeneszerző rokon, Sandor Rudnyánszky, a neves geológusprofesszor, Albert J. Rudman (1928–2013) apja szerkesztette és adta ki.

BÁN 1977

BÁN Oszkár: *Zsidó versek*. Cleveland, Classic Printing, 1977.

BÉLÁDI–POMOGÁTS–RÓNAY 1982

BÉLÁDI Miklós–POMOGÁTS Béla–RÓNAY László: A nyugati magyar irodalom (vázlat). In: BÉLÁDI Miklós (szerk.): *A magyar irodalom története, 1945–1975. IV. A határon túli magyar irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 323–355.

BÓKA 1958

BÓKA László: Egy megjegyzés, egy jegyzet és egy javaslat Abet Ádám körül. *Filológiai Közlöny*, 4. évf. 1958. 3–4. szám, 489–495.

BYINGTON 1974

BYINGTON, Margaret F.: *Homestead. The Household of a Mill Town Pittsburgh, Pa.* (1st, ed. 1910) University of Pittsburgh, Pittsburgh, 1974.

CZIGÁNY 2006

CZIGÁNY Lóránt: A nyugati magyar irodalom mibenléte. <http://www.kortarsonline.hu/2006/04/a-nyugati-magyar-irodalom-mibenlete/6140> (2016. 4. 20.).

FEJŐS 1993

FEJŐS Zoltán: *A chicagói magyarok két nemzedéke, 1890–1940*. Közép-Európa Intézet, Budapest, 1993.

KEMÉNY 1944

KEMÉNY György: *Élet könyve (Book of Life), 1892–1942*. Az Amerikai Magyarság, Detroit, 1944.

KENDE 1927

KENDE Géza: *Magyarok Amerikában. Az amerikai magyarság története*. II. A Szabadság Kiadása, Cleveland, 1927.

KOEGEL 2009

KOEGEL, John: *Music in German Immigrant theater. New York City, 1840–1940*. University of Rochester Press, Rochester, 2009.

KORSON 1964

KORSON, George: *Minstrels of the Mine Patch: Songs and Stories of the Anthracite Industry*. Folklore Associates, Hatboro, 1964.

KOVÁCS 1965

KOVÁCS József: Abet Ádám amerikai évei. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1965. 3. szám, 331–333.

KOVÁCS 1977

KOVÁCS József: *A szocialista magyar irodalom dokumentumai az amerikai magyar sajtóban. 1920–1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

KÖNNYŰ 1961

KÖNNYŰ László: *Az amerikai magyar irodalom története. Szemelvényekkel*. Amerikai Magyar Írók Munkaközössége, St. Louis, 1961.

KÜRTI 2007a

KÜRTI László: Halál és identitás az emigrációban. *Kharón*, 11. évf. 2007. 3–4. szám, 110–139.

KÜRTI 2007b

KÜRTI László: Idegen hantok alatt. In: UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Az Alföld vonzásában. Tanulmányok a 60. esztendő Novák László Ferenc tiszteletére.* Arany János Múzeum, 2007, 511–547.

KÜRTI 2008

KÜRTI László: Település, migráció, kivándorlás. In: NOVÁK László Ferenc (szerk.): *Tradicionalis kereskedelem és migráció az Alföldön.* Arany János Múzeum, Nagykőrös, 2008, 513–533.

KÜRTI 2012

KÜRTI László: 'For the last time': The Hiltman-Kinsey post-mortem photographs, 1918–1920. *Visual Studies*, Vol. 27, No. 1 (2012), 91–104.

NAGY Cs. 2000

NAGY Csaba (szerk.): *A magyar emigráns irodalom lexikona.* Argumentum, Budapest, 2000.

NAGY D. 1978a

NAGY Dezső: *Az amerikai magyarok folklórja.* I. Folklór Archívum 8. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1978.

NAGY D. 1978b

NAGY Dezső: *Az amerikai magyarok folklórja.* II. Folklór Archívum 11. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1978.

NYERGES 1911

NYERGES Szilárd: *Nyerges Szilárd költeményei.* A szerző, Cleveland, 1911.

PÓLYA 1917

PÓLYA László: *Felhők. Pólya László versei.* A „Szabadság” Nyomása, Cleveland, 1917.

PÓLYA 1924

PÓLYA László: *Délibábok népe. Pólya László második verses könyve.* A szerző, Pittsburgh, 1924.

PÓLYA 1937

PÓLYA László: *Az én pipám.* Gáll Béla könyvnyomdája, Cleveland, 1937.

REMÉNYI 1929

REMÉNYI József: Miért nincs amerikai Magyar irodalom? *Korunk*, 1929. június
<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1929&honap=6&cikk=4883> (2016. 04. 25.).

RUDNYÁNSZKY 1907

RUDNYÁNSZKY Gyula: *Amerikai felköszöntők.* A Magyar Napilap sajtóján, Cleveland, 1907.

RUDNYÁNSZKY 1935

RUDNYÁNSZKY Gyula: *Húrpengetés.* St. Marks Printing and Publishing, New York, 1935.

SÁROSSY SZÜLE 1982

SÁROSSY SZÜLE Mihály: *Misztér Jávor. Az amerikai magyar színház története.* Püski, New York, 1982.

SZABÓ 1923

SZABÓ László: *Irredenták. Drámai költemény két felvonásban. Amerika. Budapesti Hírlap*, 1923.

TARNÓCY 1936

TARNÓCY Árpád: A nagy örökség. Énekes színmű 3 felvonásban. Zenéjét írta FÜZY István. *Verhovay Lapja*, Vol. XIX, No, 2 (1936), 83–119.

VÁRDY H. 1985

VÁRDY Huszár Ágnes: Az amerikai magyar irodalom kezdetei: Pólya László költői arcképe. In: *A magyar vers. Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai 1981. augusztus 10–14.* Magyar Filológiai Társaság, Budapest, 1985, 212–219.

VÁRDY B. 1999

VÁRDY Béla: 'Plész': Az emigráns „burdosházak” [munkásszállók] világa a századforduló Amerikájában. *Forrás*, 10, 9, 1999.

http://epa.oszk.hu/02900/02931/00015/pdf/EPA02931_forras_1999_10_09.pdf.

(2016. 04. 25.).

VÁZSONYI 1978

VÁZSONYI Andrew: The Cicisbeo and the Magnificent Cuckold. Boarding House Life and Lore in Immigrant Communities. *Journal of American Folklore*, 91. évf. 360. 1978. 641–656.

VÖRÖS 2003

VÖRÖS Kati: Judapesti Buleváron. *Médiakutató*, 2003, Tavasz.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_01_tavasz/02_judapesti_bulevaron

(2016. 04. 24.).

ZAPPERT 1880

ZAPPERT, Bruno: *Ein Böhme in Amerika*. Adolph W. Künast, Wien, 1880.